

Джованна Броджі

КУЛЬТУРНИЙ ПОЛІМОРФІЗМ
УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ

Київ
ДУХ І ЛІТЕРА
2022

УДК 008:130.2:94(4+477)

Національний Університет «Києво-Могилянська Академія»

Центр європейських гуманітарних досліджень

Б881

**Броджі Джованна. Культурний поліморфізм
українського світу. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. — 520 с.
ISBN 978-966-378-937-8**

Це перше українське видання статей професорки Джованни Броджі, провідного фахівця з україністики на теренах Західної Європи. Джованна Броджі пов'язала себе з Україною не тільки науково, але й організаційно, ставши головою асоціації українців Італії та згодом долучившись до роботи Міжнародної асоціації українців як її віце-президент. Обрання Броджі закордонним членом Національної академії наук України та почесним професором Києво-Могилянської академії стали знаком визнання її ролі у розвитку україністики в Європі та висловом поваги до неї та її праці серед колег в Україні. Але це визнання все ж досі не зробило її праці доступними для ширшого кола українських гуманітаріїв. Видання цього збірника праць є довгоочікуваним кроком на цьому шляху.

Зміст та назва книги Джованни Броджі — КУЛЬТУРНИЙ ПОЛІМОРФІЗМ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ — допомагають осмислити актуальність «великого переселення» європейських текстів та ідей в українському контексті. Мандруючі люди та ідеї формують динаміку наративу нашого «культурного поліморфізму».

Видавці: Костянтин Сігов,
Леонід Фінберг

Переклад: Оксана Прокопович

Наукова редакція: Оксана Пахльовська,
Дарина Морозова

Коректура: Олена Судакова

Комп'ютерна верстка: Дарія Залевська

Дизайн обкладинки: Ірина Пастернак

© Броджі Джованна, 2022

ISBN 978-966-378-937-8

© ДУХ І ЛІТЕРА, 2022

ЗМІСТ

<i>Сергій Плохій. Про автора.</i>	9
---	---

ПЛЮРІЛІНГВІЗМ І МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В РАННЬОМОДЕРНІЙ УКРАЇНІ.	17
---	----

Русь, Україна, <i>Ruthenia</i> , Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Москва, Росія, Центрально-Східна Європа: про культурну багатомовність і поліфункціональність.	19
---	----

Про літературний ужиток мішаної мови серед східних слов'ян у XVII–XVIII ст.	95
--	----

Багатомовність в Росії та на українських землях у сімнадцятому та вісімнадцятому сторіччях. Випадок Стефана Яворського.	135
--	-----

МАЗЕПА ТА ЙОГО ДОБА	159
-------------------------------	-----

Мазепа, цар і диявол. Невідомий твір Стефана Яворського	161
--	-----

Гетьман і митрополит. Співпраця між державою і церквою в добу Варлаама Ясинського	203
Двозначність як основний компонент дискурсу «Мазепинської літератури»	243
СТЕФАН ЯВОРСЬКИЙ. ГОМІЛЕТИЧНА ЛІТЕРАТУРА XVII–XVIII СТОРІЧ.	
	273
Неопублікований вірш Стефана Яворського?	275
Маргіналії до маргіналій. Бібліотека Стефана Яворського	291
Барокова гомілетика у східнослов'янському культурному просторі.	321
Сакральне і світське весільне красномовство при дворі Івана Мазепи	359
JUDAICA UCRAINICA	401
Єретики, віровідступники, іновірці: відречення і сповідання віри в обряді хрещення за Петром Могилою	403
Додаток	433

Християнське та юдейське
месіанство у Месії правдивому
Йоаникія Ґалятовського 443

Трагедія Бабиного Яру 465
Оксана Пахльовська.

«ДІМ ЗА ЗОРЕЮ»: кілька думок
про українські студії Джованні Броджі 495

Джованна Броджі — дослідниця, яка не потребує представлення чи рекомендації у світі міжнародної славістики, особливо коли йдеться про дослідження епохи бароко в українській, польській та російській літературі. Вона активно і продуктивно займалася усіма цими царинами протягом багатьох років і зробила чималий внесок у дослідження кожної з них. Але доробок професорки Броджі має значення, яке виходить поза межі дисциплін та тем, в яких вона публікувала та публікує свої праці. Це особливо справедливо для україністики у широкому розумінні цього слова, від історії до літератури, філології, мистецтвознавства та культурних студій. Саме це широке значення її доробку і хочеться підкреслити, вітаючи вихід першої збірки її статей в Україні.

Шлях Джованни Броджі до ідей, текстів та людей, представлених у цьому збірнику, цікавий не тільки з огляду на її власну інтелектуальну та академічну біографію, але й з огляду на долю україністики у країнах широко означених як Західна Європа. Народилася дослідниця у Швейцарії під час Другої світової війни, коли союзники вже були в Римі, але рідна їй Північна Італія ще була під контролем Німеччини. Середню освіту здобула у повоєнні роки у заснованій 1692 року єзуїтами національній школі-інтернаті

Чіконіні, що у містечку Прато у Тоскані, вищу — у ще більш славетному Флорентійському університеті, де наприкінці 1950-х років викладав один із найвідоміших італійських славістів Ріккардо Піккйо. Джованна Броджі, яка завершила свої університетські студії наприкінці 1960-х, вже не застала професора Піккйо у Флоренції — він переїхав на той час до Єльського університету у США, але він та його праці стали дороговказом для її власної наукової кар'єри. Дипломна робота молодої славістки була присвячена італійським та слов'янським перекладам легенди про святого Алексія, одного з найшанованіших римських святих. Славістика у ті роки в Італії, як і у більшості країн світу, означала русистику. Джованна Броджі стала однією з її найцікавіших та найперспективніших дослідниць.

Понад двадцять років життя Джованна Броджі присвятила викладанню та науковій праці в університеті Урбіно у центральній Італії. Саме у цей період університет Урбіно, розташований у мальовничому місті-фортеці на вершині гори, став одним із найбільш динамічних вищих навчальних закладів Італії та цілої Європи. В Урбіно Броджі не просто пройшла шлях від лектора до повного професора, але й значно розширила свої власні наукові горизонти та горизонти італійської славістики, включивши у коло своїх наукових зацікавлень полоністику. Її роботи в цій галузі були високо оцінені її колегами, фахівцями з Раннього Модерну, у тоді ще комуністичній Польщі, а згодом за посткомуністичних часів вийшли окремою збіркою перекладів.

Наприкінці 1980-х років, Броджі відкрила для себе та свої колег україністику. Це поле не те щоб було зовсім вже невідоме їй, але було густо інтелектуально марковане та культурно привласнене дослідниками російської та польської літератур та культур. Ішлося, насамперед, про доробок київських інтелектуалів XVII та початку XVIII століття. Важливу роль у відкритті дослідницею київської літератури та культури як окремої традиції відіграли настанови професора Санте Грачотті, а також праці Ріккардо Піккіо та його колег з Гарварду — Омеляна Пріцака, Ігоря Шевченка, а згодом Франка Сисина. Вони також заохотили молоду дослідницю запросити на свої надзвичайно імпозантні й інтелектуально насичені конференції в Урбіно не лише російських та польських, але також українських дослідників (автору цих рядків пощастило побувати в Урбіно саме таким чином).

Переїхавши 1994 року до Міланського університету, де їй було запропоновано одну з найбільш престижних в Італії кафедр славістики, Броджі зробила саме україністику центром своїх наукових зацікавлень. На той час — протягом 1990-х та 2000-х рр. — Броджі обіймала посади голови Італійської асоціації славістів, директорки Інституту слов'янських мов та літератур Міланського університету та головної редакторки журналів *Russica Romana* та *Studi slavistici*. Для людини, що виконувала усі ці функції, то був дещо ризикований крок, який ставив її поза мейнстримом західної славістики. Але цей крок із часом себе цілком виправдав, а головне, допоміг увести українські студії у мейнстрим італійської славістики.

Поява України на історичній арені після проголошення Незалежності 1991 року викликала зацікавлення багатьох науковців в історії та культурі новонародженої країни. Чимало вчених долучали українські теми до свого дослідного репертуару, але дуже небагато з молодих дослідників, і майже ніхто з тих, що сформувалися у 60-ті–70-ті роки ХХ століття, відважилися поставити українські студії у самий центр своїх досліджень. Джованна Броджі стала для царини українських студій саме таким щасливим винятком. Разом із нею і завдяки їй в українські студії прийшли і її талановиті учні, Марія Грація Бартоліні, Алессандро Акіллі та Еміліано Раноккі. Вона також допомагала порадами іншим студентам та докторантам, які цікавилися Україною, зокрема Джованні Сєдіній та Марко Пулері. Для одних україністика стала професією, для інших — важливою частиною їхнього наукового доробку та світогляду. Професорка Броджі та її учні докорінно змінили світ італійської славістики, додавши до нього важливий і до того часу майже відсутній компонент — україністику.

На початку нового тисячоліття Джованна Броджі пов'язала себе з Україною не тільки науково, але й організаційно, ставши головою асоціації українців Італії та згодом долучившись до роботи Міжнародної асоціації українців як її віцепрезидентка. Обрання професорки Броджі закордонною членкинею Національної академії наук України та почесною професоркою Києво-Могилянської академії стали знаком визнання її ролі у розвитку україністики в Європі та висловом поваги до неї та її праці серед колег

в Україні. Але це визнання серед літературознавців та істориків Раннього Модерну все ж досі не зробило її праці доступними для ширшого кола українських гуманітаріїв. Видання цього збірника праць є довгоочікуваним кроком на цьому шляху.

Великі геополітичні зміни у Східній Європі, і, зокрема, проголошення незалежності України, стали однією з причин зростання інтересу до україністики у світі. Однак статті, зібрані у цьому томі, не залишають сумніву, що зацікавлення Джованни Броджі українськими авторами ранньомодерної доби — це цілком безвідносний до поточної політики інтелектуальний процес, природний результат її еволюції як однієї з провідних славісток Європи. Ключовим для неї як дослідниці стало усвідомлення окремішності і самоцінності української, зокрема київської, культурної системи ранньомодерної доби. Уважна читачка та інтерпретаторка польських і російських літературних текстів та їхніх культурних контекстів, Броджі знайшла у працях пов'язаних із Києвом українських та білоруських авторів ознаки оригінальності, спричиненої не самоізоляцією, а відкритістю до навколишнього інтелектуального та культурного середовища. Вона відмовилася від трактування українського культурного ренесансу ранньомодерної доби як усього лише відлуння європейських, зокрема, польських культурних впливів. І, що з наукового погляду важливіше і оригінальніше, вона відмовилась сприймати Україну як простого посередника, що допоміг вестернізувати Росію Петра I та його наступників, передавши їм західну інтелектуальну та культурну традицію.

У текстах українських авторів, від Смотрицького до Гізеля, Прокоповича і Ясинського, Джованна Броджі вбачає, понад усе, синтез східних та західних літературних та культурних моделей, що ведуть до творення нової і оригінальної системи барокового мислення та її репрезентації. Але виокремлення українського культурного феномена у працях Броджі не означає його ізоляції від ширшого літературного і культурного світу. Навпаки, вона підкреслює транснаціональний культурний контекст, у якому творилися та функціонували київські тексти. Тут їй стають у пригоді і її першорядне знання західної, зокрема італійської, літературної традиції, і глибока обізнаність із польською та російською літературами. Трактування українського культурного феномену ранньомодерного часу як автономного, але далеко не ізолюваного від світу, кидає новий промінь на його функціонування як багатомовного та багатокультурного явища та значно розширяє кордони сучасних уявлень про українську мовну ситуацію, літературу та культуру передмодерної доби. Саме у переосмисленому таким чином полі української культури знаходять природне місце статті збірника з єврейської проблематики.

Спосіб наукового пошуку, мислення, та письма Джованни Броджі є взірцем міждисциплінарності, а її наукова кар'єра є прикладом інтернаціональності сучасного знання. Саме тому вона вважає своїми вчителями як італійських славістів Ріккардо Піккйо та Санте Грачотті, так і німецького філолога Ганса Роте та його французького колегу Данієля Бовуа, а також

інших науковців, що представляють різні дисципліни та країни світу. Такою самою міждисциплінарною та інтернаціональною є царина україністики, яку розбудовують Джованна Броджі та її учні і колеги. Українські науковці є частиною цього міжнародного та міждисциплінарного світу професорки Броджі. Але до останнього часу лишалося відкритим питання про те, скільки українських науковців дійсно інтегровані у нього та вважають його своїм. Якою б не була відповідь на це не дуже зручне питання, публікація збірника статей Джованни Броджі зробить кількість таких науковців значно більшою і розширить кордони світової україністики у самій Україні. Саме за це велика подяка авторці, перекладачам, редакторам та видавцям цієї важливої збірки.

Сергій Плохій